

AYDIN OĞULLARI⁹⁶

Ahmed Tevhid⁹⁷

Rum Selçukî Devleti'nin inkırazı ile Anadolu'da teşekkül eden Tavaif-i Mülukdan biri de Aydınogullarıdır. Bu hükümetin müessisi olan Aydın beyin babası Mehmed bey Rum Selçukî Devletinin amirallerindendir. Devlet-i müşarünileyhada amirallere *emîrû's-sevâhil ve melikû's-sevâhil* ünvanları verilür idi. Alaiyye'de ve İzmir'de ve Karadeniz'de Sinop'da *emirû's-sevâhil ve melikû's-sevâhil* namlarında beyler var idi.

Aydın bey de pederi gibi *emîrû's-sevâhil* oldu. Moğolların zulmünden bî-zar olan Türk aşâirini cem'ile takriben 699 yahud 700 sene-i hicriyyesinde ilan-i istiklal eyledi. Adl ü nısfetle memleketi mamur etdi.

Aydın İli, Münecimbaşı'nın kavlince, Tire, İzmir, Ayasluğ, Güzelhisar-ı Aydın, Çeşme, Sultan Hisarı, Kestel, Bozdoğan, Yenişehir, Alaşehir, Birgi, Arpaz, Sart, Köşk, Bayramlı, Karaca Koyunlu, Aydın İnegölü, Ortakçı, Balat, Nazilli, Urla, Keles, Azine, Akçaşehir, Seferihisar, Balyambolu, Bayındır, Karaburun, Nif, Atıye, Kızılhisar şehir ve kasabalarını havi idi.

Tavaif-i Mülük yekdiğeriyle ekser hal harbde olduklarından bir şehir veya kasaba bir müddet birinin, bir az sonra diğerinin, hatta bazen bir üçüncü hükümetin yedd-i idaresine geçer idi. Bina-ber-in, Saruhan memâliki meyanında görülmüş bazı kasabâtın Aydın İli, diğerk hükümet memâliki arasında tadad edilmiş olması bundan münbaisdir. *Mesâlikü'l-Ebsar'da* memleket-i Birgi namıyla yad ettiği Aydın İli'nden altmış kadar şehir üç yüzden mütecaviz kal'a olduğu ve yetmiş bin süvari askeri ve sefâin-i kesiresi olub karada, denizde, Bizantinler ve Frenkler ile daima muharib bulunduğu muharrerdir.

1. Aydın bey 700-734

Emir-i Aydın, âkil, adil, sireti güzel, şeci, çalışkan, ihtiyatkâr, müfsidlerden ve düşmanlardan hıfz-ı bilâd ve ahalide sahib-i azm idi.

⁹⁶ *Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası* , Cüz: 10, 1 Teşrinievvel 1327, İstanbul 1329, ss. 619-625'de Osmanlıca olarak yayımlanan bu yazı, M. Akif Erdoğan tarafından, aynen, Latin harfleriyle okunmuş ve yayına hazırlanmıştır. Aydınogulları tarihi üzerine yazılan ilk yazılardan biri olması nedeniyle önemli bir yazıdır. Kitabelerdeki eksikliklere, yazım ve okuma yanlışlıklarına dokunulmamıştır.

⁹⁷ Ahmed Tevhid Ulusoy (1868-1940) , merhum tarihçi.

Müverrih Kantakuzen 'emir-i Aydın'ın 730 sene-i hicriyyesine müsadif 1329 senesinde hastalığı münasebetiyle Foça'da bir ittifak akd etmek üzere ictima eden Saruhan bey ve Kayser genç Andronikos yanlarına gidemedi' diyor.

Emir-i müşarünileyh mahdumlarından birini Emir Çobanzâde Timürtaş bey nezdine irsal etmiş idi. Çobanoğlu Aydınoğlu'na *'niçün haraç getürmedin dedi? Aydınoğlu tam bir Türk kahramanı ağzına yakışan bir lisan-ı şecaatkârane ile ' siz ne milletsiniz ki biz size haraç verelim, biz haracı ağıyârden alırız, siz Müslüman, biz Müslüman, bizden haraç ne vechile istersiniz'* beyanatında bulundu. Emir Timurtaş *'Gazi yiğit imişsin, var gaza kılmakda ol'* diye taltif ederek iade etdi.

Bu fıkradan anlaşılıyor ki Aydın bey ve mahdumları hem siyasetde hem şecaatde er oğlu er imişler. Rahimeallahu aleyhim.

Tarih Encümeni'nin aza-yı muavenesinden sabıkâ Tophane Sanayi Mektebi müdürü miralaylıktan mütekaid Ali Rıza Beyefendi Üsküdar'da Selimiye Kütüphanesi'nde 462 numeroda mukayyed Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin kırk dördüncü sahifesinde Aydınoğullarına dair olan fikarâtı aynen istinsah ile bu âcize ita etmek lütfunda bulundu. Evliya Çelebi, Birgi şehrinin tavsifinde 'kal'ada Eski cami, fâtihi-i bilâd Mehmed Şah ibn Aydın bey'indir. Kible kapusunun atabe-i ulyası üzere tarihi budur: **'Bismillahirrahmanirrahim, fetehal ma'bedi bi-nasrullahi fi eyyâm-ı devlet-i emirü'l-kebir el-gazi fi sebilillahi teala Mehmed bin Aydın fi tarihi sene seb'a ve ve seb'amie'** tahrir olunmuşdur. Camiin sağ yan kapusu önündeki kubbe-i pür-envârın içinde sahibü'l-hayrât medfundur. Ve serapadır ve divarları beyaz mermer-i ham ile mebnidir. Cenuba nazır bir kapusu üzere tarihi böyledir: **'Beniti haze't-türbet li'l-emiri'l-kebir-i-âlem el-mücahid el-murabıt ebu'l-hayrât es-sultan el-guzât mübariz-i devlet ve'd-din Mehmed Şah bin Aydın nevverallahu merkaduhu âmin sene erbaa ve selasin ve sebamie** (sehv-i müstensih olarak seb'amie tis'amie şeklinde yazılmıştır) ve bu merkad-ı muhit-i münevverin içinde Mehmed Şah ve biradereyni Ömer Şah ve İsa Gazi asudedirler'. Evliya Çelebi'nin şu himmetinden dolayı ruhu şad olsun. Hatta biradereyni hatası ve sair yanlışları da mazur görülsün. Gerek cami-i şerif gerek türbe Aydın beyin olacaktır. Aydın Şah bin Mehmed olmalıdır.

Mağnisa ve mülhakatında Saruhanoğullarına ve Aydın ve İzmir sancaklarının mülhakatında ve hassaten Birgi'de Aydınoğullarına ve Denizli ile mülhakatında Denizli Hükümet-i kadimesine ve Menteşe sancağı mülhakatında ve alhusus Beçin'de (Burceyn) Menteşeoğullarına ait

mebânide bulunan tarihî kitabelerin celb ve cem'i Aydın Vilayeti şubemizden ve dirayet ve fetaneti müsellemlen olan Maarif Müdürü Müştak beyin himmet ve gayretinden muntazırdır.

2. Mehmed bey 734-741

Pederinin makamına geçen Mehmed bey hakkında kâfi malumâtı dest-res olamadım. İbn Battuta, müşarünileyhi Birgi civarında bulunan sayfiyesinde ziyaret etmiş ve badehu beraberce Birgi'ye avdet eylemiş olduğunu ve mazhar-ı inam ve ihsanı olarak müreffehen seyahatine devam ettiğini seyahatnamesinde yazar. İbn Battuta'nın rivayetine göre Mehmed beyin oğullarından Hızır Bey Ayasluğ'da, Ömer bey İzmir'de idare-i umura memur idiler. Bunların küçüğü olan Süleyman Bey Ömer beyle münazaa ederek kaimpederi Mentеше emiri Orhan beyin yanına gitmiştir. İbn Battuta Süleymanın firarından Mehmed beyin dil-gir olduğunu yazıyor.

3. Ömer yahut Umur bey 741-748

Ömer bey yahud Umur bey, pederi makamına geçti. Müşarünileyh bir merd-i dilir olub defaatle Rumeli'ye geçmiş ve çok mal-ı ganâim almıştır. Umur beyin kuvve-i bahriyyesinden zarar-dide olan Frenkler Papa'nın yardımıyla bir ehl-i salib donanması tertib ederek geldiler. İzmir'de Umur beyin donanmasını yaktılar. İzmir şehrini zapt ettiler 740 Hicriyye 1344 Miladiyye. Umur bey, katiiyen fütur getirmeyerek Saruhan beye bir az yer terk ederek, Kayser-i Rum'dan istimdada gitti. Lakin Saruhanbeyzâde Süleyman beyin Apama'da irtihali üzerine avdet etdi. İzmir civarında Müslüman İzmirli namıyla bir kal'a bina ederek Frenkleri iz'acdan hali bir an geçirmede. Nihayet 749'da şehiden azm-i cinan oldu.

4. İsa bey 749-793

Bir ok isabetiyle şehit olan pederi yerine kaim olan İsa bey, Müneccimbaşı'nın pek mebzul olan medâyihine nazaran âkıl, adil, alim, fazıl idi. İlmi ve ehl-i ilmi sever idi. Ulemaya ihsanda bulunduğundan ismine bir çok kitaplar tasnif olunmuşdur. Tıbda, Hacı Paşa'nın kitabı onlardandır.

İsa beyin saltanatı çok devam etmiştir. Sultan Yıldırım Bayezid Han, Saruhan fethinden sonra Aydın İli'ni zapt etmeğe kâd edince, İsa bey, Sultan-ı müşarünileyhe mukavemet ve müdafaaya kadir olamayacağını yakinen bildiğinden bütün memleketini teslim etdi. Sultan-ı müşarünileyh,

İzmir ile mülhakatını İsa bey yedinde bırakarak Aydın İli'nin diğer yerlerini Osmanlı memurlarına tefviz etti. İsa bey Osmanlılar yedine geçen Aydın İli'nde bulunan Aydın hanedanının bilhassa kendi evkâfının idareleri için tarafeynden memurlar tayinine Sultan Yıldırım Bayezid Han canibinden mezun oldu.

İsa bey, İzmir ve havalisine kani olarak ölünceye kadar hükümrân oldu. Vefatından sonra İzmir ve mülhakâtı da zamime-i memâlik-i Osmaniyye oldu. Rivayet-i ahireye göre İsa bey İznik'e gönderilerek orada irtihal etti.

İsa beyin evladından Hamza bey Osmanlı Devletine iltica etti. Müneccimbaşı, Cüneyd'i de İsa bey evladından addetmiş ise de yanlıştır. Cüneyd, ümera-i Osmaniyye'den Kara Sübaşı'nın oğludur.

Timurlenk'e İzmir'in münaatından ve fethi sa'b olduğundan ve Frenklerin o sevâhile vukubulan taarruzât ve ta'diyatından bahs olunmakla İzmir'i 805 tarihinde unveten feth ve zabt etti.

5. İsa-yı Sani yahut Musa 805

Timurlenk'in avdetinden sonra İsa-yı Evvelin mahdumu İsa-yı Sani hükümran oldu. Meskukât-ı atika meraklılardan bir zatda İsa beyin gümüş sikkesine müşabih Musa ismine madrub bir sikke gördüm. Bizde bir peder kendi ismini oğluna nadiren verdiğinden İsa-yı Saninin Musa olması daha muhtemeldir. İkinci İsa yahud Musa bir müddet sonra vefat etmekle yerine ikinci Umur kaim oldu.

6. İkinci Umur 805-806

İkinci Umur bey, İzmiroğlu namıyla meşhur Kara Sübaşı Hasan Ağazâde Cüneyd ile uğraşmağa mecbur kaldı. Timurlenk'in vürudundan evvel Kara Sübaşı, Yıldırım Bayezid Han tarafından Müslüman İzmir'i beyi idi. Timurlenk İzmir ve havalisini Aydınnoğlu'na vermişti.

Timurlenk'in avdetinden sonra Hasan Ağa Ayasluğ'u, Cüneyd İzmir'i aldılar. Aydınnoğlu harb etti. Menteşezâde yardım etmekle Kara Sübaşı esir oldu. Cüneyd galib gelüb babasını esaretten kurtardı. Nihayetülemr, Umur bey, Cüneydi damat ve askerine kumandan etmek suretiyle harbe hitam verdi. Umur-ı sani de çok muammer olamadı. 806 senesinde irtihal etmekle Cüneyd meydanı hali buldu.

Cüneyd'in ahvâli Osmanlı tarihinde ber-tafsîl yazılacağından burada bahse lüzum göremedim.

Sultan Murad-ı Saninin ibtida-yı cülusunda Mustafa Çelebi vakasından ve ahvâl-i saireden cüret-yab olan Mustafa isminde biri, ikinci Umurun oğlu olmak üzere türedi ise de iki sene sonra Cüneyd tarafından mahv edildi.

Aydınogullarının Ayasluğ'da mebâni-i âliyeden olarak bir cami-i şerifi vardır. Bu camiin kitabesi İsa bey namına olub alçı ile alınmış kalıbı Müze-yi Hümayun-ı Osmanî'dedir. İbn Battuta'nın medh ettiği bu cami olmalıdır. İhtimal ki İsa bey tamir ettirmiş ve bu vechile namını yazdırmıştır.

Meskukât

Aydınogullarının da **jigilyati** şeklinde sikkeleri vardır ki Ayasluğ'da darb edilmiştir. Bu sikkeleri ilk keşf eden Wood isminde bir zattır.

Mehmed bey namına madrub bir gümüş sikke vardır ki Aydın beyin mahdumu Mehmed beyin olması kaviyyen muhtemeldir.

Umur bey namına kesilmiş bir bakır sikke balada ismini zikr ettiğim meskukât atika-i İslamiyyede yed-i tulası bulunan Ali Rıza beyefendi bulmuş ve bir adedini âcize hediye etmiş olmakla ber vech-i ati tarif ederim. Tuğraya müşabih bir tarzda,

Vechi: Mehmed bin Umur, Zahrı: hullide mülkuhu, Kuturu: 17

İsa beyin gümüş iki sikkesi Müze-yi Hümayun-ı Osmanî'nin sabıküzzikr katalogunda 375 sahifesinde mündericdir. 376 sahifesinde de Ayasluğ'da darb olunmuş hükümdar ismini havi olmayan bir sikke tarif edilmiştir.

